

บทที่ 1

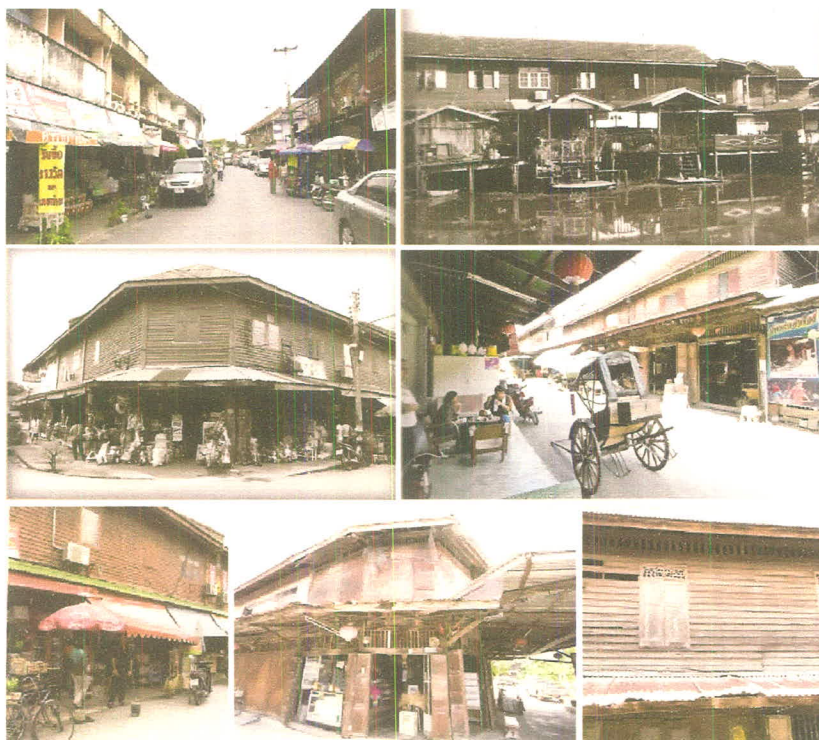
บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี¹ จังหวัดนครปฐม เป็นตลาดชุมชนเก่าแก่ที่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพ จากอดีตมาจนถึงปัจจุบันอย่างชัดเจน จากพื้นที่ศูนย์รวมกิจกรรม (node) ทางการค้าและจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจร ในตำแหน่งที่เป็นชุมทางน้ำและบก แล้วจึงพัฒนาขึ้นเป็นตลาดที่ตั้งอยู่บนฝั่งริมน้ำ เรียกว่า ตลาดริมน้ำหรือตลาดชุมชนริมน้ำ (waterfront community market) ที่มีการขนส่งสินค้า โดยอาศัยโครงข่ายการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก เกิดเป็น “ศูนย์กลาง” (spatial centrality) ที่ดึงดูดให้เกิดการรวมกลุ่มของกิจกรรมการค้าและผู้คนเข้ามาในพื้นที่ ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายถนนมากขึ้น จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการคมนาคมขนส่งสินค้าจากโครงข่ายทางน้ำเป็นทางบกแทน ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสัณฐานหรือสัณฐานพื้นที่ (spatial configuration) ของตลาดชุมชนริมน้ำในด้านต่างๆ เช่น รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบชุมชน รูปแบบโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง ตลอดจนรูปแบบการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดินอย่างเด่นชัด รวมทั้งลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องในด้าน บทบาทและวิถีชีวิตผู้คน กิจกรรมและเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ ประเภทสินค้าและเครือข่ายการค้า เป็นต้น

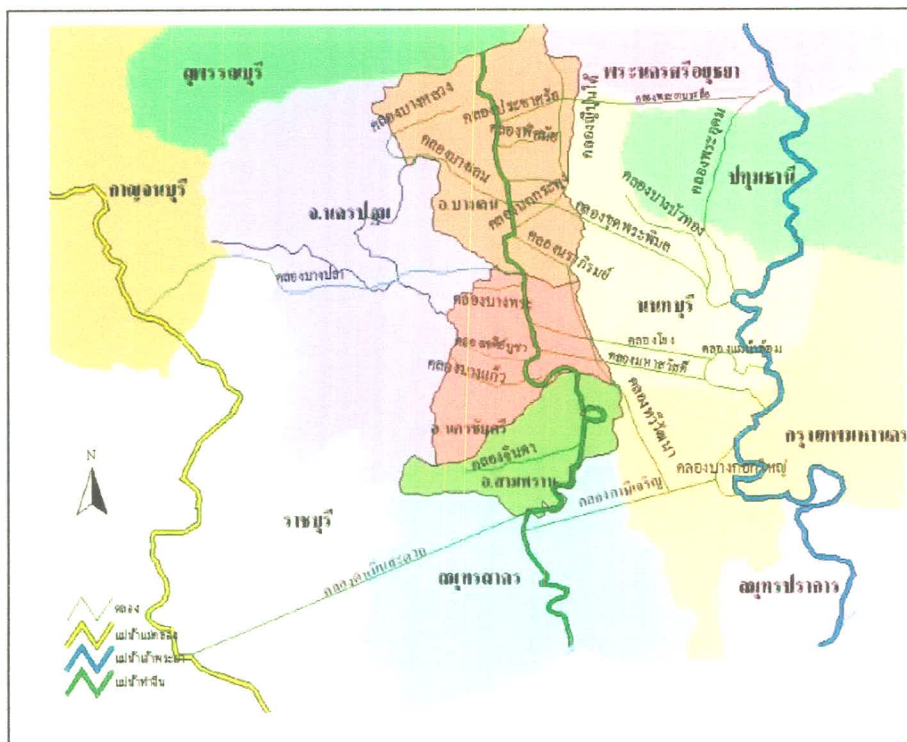
ในปัจจุบัน ตลาดชุมชนริมน้ำ ได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของนักท่องเที่ยวและผู้คนจำนวนมาก เนื่องจากลักษณะอันโดดเด่นของสถานที่ รูปแบบสถาปัตยกรรม ตลอดจนกิจกรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ (ภาพที่ 1) ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นศูนย์กลางกิจกรรมการค้า แต่ยังเป็นพื้นที่ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในรูปแบบต่างๆ อย่างหลากหลายอีกด้วย โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี เป็นย่านที่มีตลาดชุมชนริมน้ำหลายแห่งที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก เช่น ตลาดชุมชนริมน้ำดอนหวาย ตลาดชุมชนริมน้ำท่านา (นครชัยศรี) ตลาดชุมชนริมน้ำลำพญา ฯลฯ ซึ่งเอกลักษณ์สำคัญของตลาดชุมชนริมน้ำเหล่านี้ มักมีความคล้ายคลึงกัน คือ ตำแหน่งที่ตั้งและองค์ประกอบของตลาด โดยตำแหน่งที่ตั้งมักอยู่บนฝั่งริมแม่น้ำลำคลอง และองค์ประกอบของตลาดที่มักพบในลักษณะเดียวกันคือ ผู้คน รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารที่สร้างด้วยไม้เป็นเรือนแถวหลายห้องยาวหนึ่งหรือสองแถวหันหน้าชนกันใช้สำหรับค้าขาย ลักษณะกิจกรรมการค้า ซึ่งมักเป็นเครื่องอุปโภคบริโภค ทำเรือ และศาลเจ้าหรือโรงเจ รวมทั้งวัด (อรศิริ ปาณินท์และสมคิด จิระทัศนกุล, 2544) ทำให้บริเวณที่ตั้งของตลาดกลายเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรทางบกและทางน้ำไปด้วย

¹ บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี เป็นบริเวณที่แม่น้ำท่าจีน ในช่วงที่ไหลผ่านจังหวัดนครปฐม ซึ่งมักเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า แม่น้ำนครชัยศรี โดยไหลผ่านพื้นที่ ใน 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอสมาปราน อำเภอบางเลน และอำเภอนครชัยศรี

ภาพที่ 1 บรรยากาศตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณคู่ม่านนครชัยศรี (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2552)

ตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณคู่ม่านนครชัยศรี เป็นตลาดชุมชนที่มีพัฒนาการมาจากบริเวณที่อยู่ในตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่เพื่อการจอดเรือค้าขายในแหล่งชุมชน บนเส้นทางสัญจรของแม่น้ำสายหลักสำคัญ อันได้แก่ แม่น้ำนครชัยศรี และบริเวณที่บรรจบกับลำคลอง เช่น คลองบางหลวง คลองบางเลน ฯลฯ รวมทั้งบริเวณที่เป็นถนนหรือทางเกวียนเดิม ทำให้เป็นจุดที่มีการคมนาคมที่มีความสะดวก ทั้งโครงข่ายทางน้ำและทางบก ที่สามารถใช้เป็นทางผ่านไปยังชุมชนอื่นๆ ได้จึงทำให้บริเวณนี้ กลายเป็นจุดพักเรือและสินค้า แล้วค่อยๆ ปรับตัวเป็นตลาดนัดริมฝั่ง และพัฒนาเป็นตลาดรับซื้อสินค้าจากเรือและสินค้าจากทางบก เกิดเป็นชุมชนค้าขาย จากนั้น ตัวตลาดจึงขยายตัวขึ้น โดยมีร้านค้าขายกึ่งพักอาศัยสร้างรายล้อมตลาดเป็นอาคารเรือนไม้ เต็มโตเป็นตลาดชุมชนริมน้ำที่มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายภายในชุมชนและระหว่างชุมชนใกล้เคียง โดยเป็นศูนย์รวมของผลผลิตทางการเกษตรและสินค้าหัตถกรรมที่ชาวบ้านนำมาขาย และเป็นย่านที่พ่อค้าคนกลางมารับซื้อสินค้าเพื่อส่งต่อเข้ากรุงเทพฯ การขยายตัวทางการค้าและการเกิดขึ้นของตลาดเหล่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของเศรษฐกิจข้าวและน้ำตาลทรายเพื่อการค้ากับต่างประเทศ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2398-2453 ที่ส่งผลให้ระบบการผลิตของท้องถิ่นมีการขยายตัวไปสู่ตลาดภายนอกมากขึ้น (เสาวภา พรศิริพงษ์และคณะ, 2551)

ภาพที่ 2 แผนที่โครงข่ายแม่น้ำลำคลองสำคัญบริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี (เสาวภา พรศิริพงษ์และคณะ, 2551)

พื้นที่ย่านตลาดชุมชนริมน้ำ จึงมีลักษณะเป็น “ศูนย์กลางศูนย์กลาง” (spatial centrality) (Hillier, 2000) ที่เกิดจาก โครงข่ายเส้นทางคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบกเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ ได้สร้างให้เกิดลักษณะการสัญจรที่มีความสะดวกในการเข้าถึง (move to) พื้นที่ตลาดชุมชนเอง และการสัญจรเพื่อผ่าน (move through) ไปยังชุมชนอื่นๆ ส่งผลให้เกิดการผสมผสานผู้คนทั้งในชุมชนและบุคคลภายนอก ด้วยวัตถุประสงค์และจุดหมายที่หลากหลายแตกต่างกัน ซึ่งโครงข่ายการสัญจรของพื้นที่ชุมชนที่เอื้อให้เกิดความหนาแน่นของการสัญจรและกิจกรรมในระดับที่แตกต่างกันนั้น จะเป็นโครงข่ายในพื้นที่ชุมชนที่ผสมผสานกับโครงข่ายระบบของเมืองโดยรวมได้ดี ซึ่งเกิดจาก “การสัญจรอิสระ” (Natural Movement) (Hillier et al., 1993) ที่เป็นการสัญจรของผู้คนภายในพื้นที่อย่างเสรีในระดับที่แตกต่างกัน อันเนื่องมาจากลักษณะการเชื่อมต่อของโครงข่ายการสัญจรในพื้นที่เอง และได้ก่อให้เกิดศักยภาพการเข้าถึงที่ไม่เท่าเทียมกัน ทำให้บางส่วนคึกคัก บางส่วนสงบเงียบ และส่งผลสืบเนื่องให้การกระจายกิจกรรมบนเส้นทางต่างๆ เหล่านี้เป็นไปอย่างไม่เท่าเทียมกันภายใต้ “กระบวนการเศรษฐกิจสัญจร” (Movement Economy Process) (Hillier, 1996) กล่าวคือ กิจกรรมที่ต้องการความสงบ เช่น ที่พักอาศัย ฯลฯ มีแนวโน้มที่จะเกาะอยู่บนเส้นทางที่มีศักยภาพในการเข้าถึงต่ำ ในขณะที่กิจกรรมการค้ามักกระจุกตัวอยู่บนเส้นทางที่มีศักยภาพในการ

เข้าถึงที่สูงกว่า และส่งผลให้เกิดเป็นพื้นที่ที่ดึงดูดกิจกรรมการค้าอื่นๆ อย่างต่อเนื่องยิ่งขึ้น จากระดับการสัญจรอิสระเดิมที่สูงตามศักยภาพการเชื่อมต่อของโครงข่าย และจากกิจกรรมการค้าที่มักเป็นตัวดึงดูด (attractors) กิจกรรมการค้าอื่นๆ มากระจุกตัว จนเกิดเป็น ผลกระทบทวีคูณ (multiplier effects) ส่งผลให้ยังดึงดูดกิจกรรมการค้าอื่นๆ มากระจุกตัวเพิ่มมากขึ้น ทำให้พื้นที่บริเวณตลาดชุมชนริมน้ำ ปรากฏเป็นย่านค้าขายที่คึกคักหนาแน่นกว่าพื้นที่อื่นๆ ควบคู่ไปกับบริเวณทั่วไปที่มีกิจกรรมอื่นๆ กระจายตัวอยู่ทั่วไปในย่านชุมชน ซึ่งสถานการณ์พื้นที่เช่นนี้ เป็นลักษณะของตลาดที่มีความเป็นศูนย์กลางที่ไม่หยุดนิ่ง (dynamic centrality) ซึ่ง Hillier (2000) เรียกว่า “ศูนย์กลางที่มีชีวิต” (live center) กระบวนการทั้งระบบนี้เป็นคุณสมบัติสำคัญของ “สัณฐานพื้นที่” (spatial configuration) ที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำนั้นๆ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง โดยประกอบไปกับเงื่อนไขด้านสังคม วัฒนธรรมของตลาดชุมชนที่สัมพันธ์กัน

ดังนั้น นอกจากสัณฐานพื้นที่ซึ่งเป็นลักษณะทางกายภาพแล้ว ตลาดชุมชนริมน้ำจึงยังมีความสัมพันธ์กับลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของ “ตรรกะเชิงสังคมในพื้นที่” (social logic of space) และ “ตรรกะเชิงพื้นที่ในสังคม” (spatial logic of society) (Hillier and Hanson, 1984) ที่เป็นไปอย่างเกี่ยวเนื่อง ซับซ้อน และมีเงื่อนไข ภายใต้แนวคิดที่สำคัญว่า อิทธิพลทางสังคมจะส่งผลต่อการจัดระเบียบเชิงพื้นที่ และการจัดระเบียบเชิงพื้นที่จะเป็นผลผลิตของโครงสร้างทางสังคม ในทุกๆ ชุมชนจึงมีลักษณะเชิงพื้นที่ที่สัมพันธ์กับชีวิตสังคมเสมอ หรือกล่าวในทางกลับกันได้ว่า ไม่เพียงผู้คนที่เป็นผู้กำหนดธรรมชาติและสาระของพื้นที่ (content of space) แต่ตัวพื้นที่เองก็มีอิทธิพลต่อผู้คนที่เข้ามาใช้เช่นกัน (Soja, 1980) กลุ่มคนที่อยู่รวมกันแล้วเกิดขึ้นเป็น “ชุมชน” มีการดำรงชีวิตอยู่ภายในสถานที่และทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน การดำรงชีวิตในสังคมมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงไปสู่การใช้พื้นที่ ซึ่งตลาดชุมชนริมน้ำ มักเป็นแหล่งที่มีคนจีนอาศัยอยู่หนาแน่น รวมกลุ่มกันเป็นย่าน ดังนั้น ตลาดส่วนมากจึงมักสร้างโดยคนจีนหรือเจ้าของเป็นชาวจีนที่ร่ำรวยซึ่งส่วนใหญ่มีบทบาทเป็นพ่อค้าย่อยหรือเป็นเจ้าภาษีนายอากรมาก่อน ครั้นเมื่อมีฐานะดีจึงขยายร้านค้า สร้างร้านหรือแพให้คนเช่าขายของ จึงเป็นจุดกำเนิดของชีวิตและความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิต สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของท้องถิ่น ที่แตกต่างจากแนวทางและวงจรของธุรกิจในรูปแบบศูนย์การค้าที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน รวมทั้ง ความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของตัวสินค้าที่ไม่สามารถหาซื้อได้จากตลาดอื่นๆ หรือศูนย์การค้าสมัยใหม่ได้ (อรศิริ ปาณินท์และสมคิด จิระทัศนกุล, 2544) วิถีชีวิตของผู้คนในตลาด ยังเป็นวิถีชีวิตที่น่าสนใจในที่วงจรไม่แยกการค้าขายออกจากการอยู่อาศัย มีความเอื้ออาทร เคารพต่อการใช้พื้นที่ส่วนกลางร่วมกัน เช่น ท่าเรือขนส่งและโดยสาร ทางเดิน พื้นที่ว่าง ฯลฯ มีการปรับเปลี่ยนการใช้สอยพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลาให้ตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนเอง รวมทั้ง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของศูนย์รวมทางจิตใจ ซึ่งได้แก่ ศาลเจ้าและวัด ซึ่งมักพบได้ในทุกๆ ตลาดชุมชนเหล่านี้

จากอิทธิพลของการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมทางบกของภาครัฐตามแผนพัฒนาต่างๆ เพื่อให้มีโครงข่ายการคมนาคมที่ครบวงจรกระจายไปยังพื้นที่ต่างๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา วิถีชีวิตของชาวตลาดชุมชนริมน้ำเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง เมื่อถนนมีบทบาทมากกว่าแม่น้ำลำคลอง ได้ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนจุดขนถ่ายสินค้าจากริมน้ำมาเป็นริมถนน รวมทั้งยังส่งผลต่อระบบการค้ำวางของตลาด ประเภทสินค้าให้เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับการขยายตัวของอุตสาหกรรมได้สร้างความเสื่อมโทรมให้กับแม่น้ำนครชัยศรีและคลองคูสาขา ทำให้การพึ่งพาแม่น้ำในการอุปโภคบริโภคและการคมนาคมลดน้อยลง เหลือเพียงเพื่อการเกษตร โครงข่ายถนนที่เข้าสู่พื้นที่ลุ่มน้ำอย่างทั่วถึง ได้ส่งผลให้เกิดการใช้พื้นที่ที่มีกิจกรรมหลากหลายมากขึ้น ทั้งการเป็นที่อยู่อาศัย เกษตรกรรม หน่วยบริการต่างๆ ตลอดจน แหล่งที่ตั้งของอุตสาหกรรมทุกขนาด ซึ่งเป็นการปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำมากขึ้นตามไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรุกของย่านพาณิชย์กรรมและการก่อสร้างอาคารพักอาศัยสมัยใหม่ในพื้นที่โดยรอบ ส่งผลให้ความเป็นตลาดชุมชนริมน้ำบางแห่งเริ่มปิดตัวลง บางแห่งเหลือเพียงใช้เพื่อการพักอาศัย บางแห่งมีสภาพอาคารทรุดโทรม ชำรุดเสียหายจึงถูกรื้อเพื่อสร้างอาคารสมัยใหม่หรือปรับเปลี่ยนรูปแบบไป แต่ทั้งนี้ ตลาดใหญ่ๆ ที่มีบทบาทในอดีตและยังเหลือร่องรอยสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน หรือยังคงความเป็น “ศูนย์กลางศูนย์กลาง” ไว้ได้ เช่น ตลาดบางหลวง ตลาดบางเลน ตลาดลำพญา ตลาดห้วยพลู ตลาดท่านา ตลอดจนตลาดดอนหวาย ฯลฯ จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษารูปแบบลักษณะการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของตลาดชุมชนริมน้ำเหล่านี้ ถึงเงื่อนไข ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ทำให้ตลาดชุมชนริมน้ำยังสามารถคงอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมใหม่เมื่อเมืองมีการขยายตัวมากขึ้น

การค้นหาและบันทึกรูปแบบลักษณะการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของตลาดชุมชนริมน้ำรวมทั้งลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมไปถึงปัจจัยภายนอกอื่นๆ ที่คาดว่าจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำเหล่านี้ จะเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำมาเป็นข้อพิจารณาในการวางแผน วางผัง การอนุรักษ์เพื่อรักษาตลาดชุมชนริมน้ำที่มีคุณค่าไว้ หรือการฟื้นฟูบูรณะตลาดชุมชนริมน้ำไม่ให้สูญเสียเอกลักษณ์สำคัญ ไม่ถูกตัดขาดจากพื้นที่อื่นๆ ของเมือง ตลอดจนเกิดเป็นสังคมที่มีชีวิตชีวา เศรษฐกิจที่เฟื่องฟู ภายใต้ระบบโครงข่ายการสัญจรทางบกผสานทางน้ำที่สัมพันธ์กับสัณฐานพื้นที่และมีความเป็น “ศูนย์กลางที่มีชีวิต” (live center) รวมทั้ง จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ที่สนใจ ภายใต้การบันทึกประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาดั้งเดิม ซึ่งเป็นทุนทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นไว้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 ศึกษาพัฒนาการและลักษณะการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี ได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบชุมชน รูปแบบโครงข่ายการสัญจร

และพื้นที่ว่าง รูปแบบการใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน ตลอดจนลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องจากอดีตถึงปัจจุบัน อันได้แก่ บทบาทและวิถีชีวิตผู้คน กิจกรรมและเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ ประเภทสินค้าและเครือข่ายการค้า รวมทั้ง ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เทคโนโลยีสิ่งประดิษฐ์ค้นค้นใหม่ๆ แผนพัฒนาและนโยบายของภาครัฐและท้องถิ่น

2.2 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรีแต่ละตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบต่างๆ

2.3 วิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของตลาดชุมชนริมน้ำ เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนา การวางแผนเพื่อการนำไปสู่ความเป็น “สัณฐานศูนย์กลาง” ที่เหมาะสมกับบริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี

3. คำถามการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของตลาดชุมชนริมน้ำในช่วงเวลาที่ผ่านมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร เพราะเหตุใดจึงยังสามารถดำรงอยู่ได้ ในแต่ละช่วงเวลามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจอย่างไรบ้าง รวมทั้งมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงความเป็น “สัณฐานศูนย์กลาง” ในอนาคตอย่างไร

4. นิยามศัพท์

การเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐาน (spatial transformation) ในการวิจัยนี้หมายถึง ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของรูปร่าง (shape) และรูปทรง (form) ทางกายภาพของพื้นที่หรือตัวอาคาร ซึ่งรูปร่างรูปทรงดังกล่าวเป็นองค์ประกอบในเชิงสัณฐาน เช่น อาคาร แปลงที่ดิน พื้นที่ว่าง ฯลฯ

ตลาดชุมชนริมน้ำ (waterfront community market) หมายถึง พื้นที่ซึ่งในอดีตเคยเป็นศูนย์รวมกิจกรรม (node) ทางการค้าที่ใช้การขนส่งสินค้าโดยทางน้ำเป็นหลัก และเป็นตำแหน่งที่มีการเปลี่ยนถ่ายการสัญจรทั้งทางน้ำและบก จากนั้นจึงพัฒนาขึ้นเป็นตลาดที่เป็นตัวอาคารเรือนแถวไม้ตั้งอยู่บนฝั่งริมน้ำ ภายในมีการค้าขายและอยู่อาศัยควบคู่กัน จึงกลายเป็นแหล่งชุมชนที่ตั้งอยู่ริมน้ำ

ลุ่มน้ำนครชัยศรี (Nakhon Chaisri River Plain) หมายถึง อาณาบริเวณที่แม่น้ำท่าจีนไหลผ่านจังหวัดนครปฐม ในพื้นที่ 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอสามพราน อำเภอบางเลน และอำเภอนครชัยศรีจึงมักเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า แม่น้ำนครชัยศรี ซึ่งเป็นบริเวณหนึ่งที่มีตลาดชุมชนริมน้ำตั้งอยู่หลายแห่ง

สเปซซินแทกซ์ (Space Syntax) หมายถึง ชุดโปรแกรมและเทคนิคการวิเคราะห์เชิงสัณฐานพื้นที่ ที่ทำการวิเคราะห์ด้วยการสร้างแบบจำลองเชิงสัณฐานพื้นที่ (spatial configuration model)

โดยโปรแกรมคอมพิวเตอร์จะทำการประมวลผล จากนั้นจึงอ่านค่าที่ได้ตามหลักการที่ทฤษฎีได้อธิบายไว้ ซึ่งทำให้เห็นภาพของลักษณะเชิงพื้นที่ที่ชัดเจน ผ่านโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ว่าง

5. ขอบเขตของการวิจัย

5.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

5.1.1 ระดับพื้นที่รวม (global level) เป็นการศึกษาตลาดชุมชนริมน้ำทั้งหมดที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี ครอบคลุมพื้นที่ 3 อำเภอได้แก่ อำเภอสภาพาน อำเภอบางเลนและอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ที่เคยมีบทบาทในอดีตและยังเหลือร่องรอยสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน รวมทั้งมีองค์ประกอบของความเป็นตลาดชุมชนริมน้ำอย่างครบถ้วน 5 ประการ ได้แก่ ผู้คน รูปแบบสถาปัตยกรรมของตัวเรือน ศาลเจ้า ท่าเรือและกิจกรรมในวงจรการค้าขาย

5.1.2 ระดับพื้นที่เฉพาะ (local level) เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์และรายละเอียดของตลาดชุมชนริมน้ำที่เป็นตัวแทน (case study) ที่ได้จากการศึกษาในระดับรวม ดังนั้นหน่วยการวิเคราะห์ คือ “ตลาดชุมชนริมน้ำ”

5.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

จากการทบทวนวรรณกรรม การกำหนดสมมุติฐาน และการกำหนดตัวแปร ทำให้สามารถกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาและรูปแบบในการดำเนินการวิจัย โดยเป็นการวิจัยร่วมกันระหว่างการศึกษาด้านลักษณะเชิงสัณฐานของตลาดชุมชน (spatial configuration) และลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจในพื้นที่ (socio-economic characteristic) รวมทั้ง ปัจจัยภายนอก เพื่อทราบถึงรูปแบบที่หลากหลายของสัณฐานพื้นที่ตลาด ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลง จึงทำการศึกษาวเคราะห์ใน 2 ระดับ ดังนี้

5.2.1 ระดับรวม (global analysis) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ตลาดชุมชนริมน้ำ ทั้งลุ่มน้ำนครชัยศรีที่เคยมีบทบาทในอดีตและยังเหลือร่องรอยสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน เกี่ยวกับองค์ประกอบทางกายภาพของความเป็นตลาดชุมชนริมน้ำอย่างครบถ้วน 5 ประการ ได้แก่ ผู้คน รูปแบบสถาปัตยกรรมของตัวเรือน ศาลเจ้า ท่าเรือและกิจกรรมการค้าขาย โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิ สถิติ แผนที่/ภาพถ่ายโบราณ ภาพถ่ายดาวเทียม ประกอบกับเครื่องมือศึกษาวิเคราะห์ด้านสัณฐานพื้นที่ ด้วยเทคนิคการซ้อนทับแผนที่ ด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) การสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์พูดคุยเบื้องต้นกับผู้คนที่ยังอาศัยอยู่ในชุมชน ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับตลาดชุมชนริมน้ำที่ยังคงหลงเหลือองค์ประกอบครบถ้วน จากนั้นนำมาสร้างและวิเคราะห์แบบจำลองเชิงสัณฐาน ในขั้นตอนนี้จะทำให้ทราบถึงลักษณะเฉพาะเชิงสัณฐานของแต่ละตลาดที่ชัดเจน อันนำไปสู่การคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำเพื่อเป็นตัวแทน (case study) ในการศึกษาในระดับเฉพาะต่อไป ซึ่งการคัดเลือกตลาดชุมชนริมน้ำเพื่อเป็นตัวแทนนี้จะเลือกจากคุณสมบัติที่โดดเด่นในเชิงสัณฐานเป็นหลัก

5.2.2 ระดับเฉพาะ (local analysis) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ตลาดชุมชนริมน้ำในเชิงลึกของตลาดชุมชนริมน้ำที่เป็นตัวแทน (cast study) โดยใช้เครื่องมือวิเคราะห์เชิงสัณฐานด้วยเทคนิคการซ้อนทับแผนที่ ด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เทคนิคการสร้างแบบจำลองเชิงสัณฐาน เทคนิคการแปลภาพถ่ายทางอากาศ และการสำรวจพื้นที่ ประกอบกับการศึกษาข้อมูลทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ จากแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งเป็นทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยข้อมูลเชิงปริมาณ วิเคราะห์ประมวลผลโดยการคำนวณทางสถิติ ค่าร้อยละ เพื่อนำมาเปรียบเทียบเชิงปริมาณและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ ในเชิงสัณฐาน จากนั้น จึงนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยหรือตัวแปรของแต่ละกลุ่มตัวอย่าง มาทำการเปรียบเทียบถึงรูปแบบการเปลี่ยนแปลง และนำไปสู่การสรุปผลและเสนอแนะถึงผลการวิจัย ในประเด็น “การเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี”

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และแนวทางการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

6.1 เป็นการบันทึกรูปแบบและลักษณะการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐาน ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง ปัจจัยภายนอกอื่นๆ ที่คาดว่าจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดชุมชนริมน้ำ ในบริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นรากฐานทางประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาดั้งเดิม อันเป็นทุนทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นไว้

6.2 เป็นองค์ความรู้ที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้สนใจ รวมทั้งชุมชนเอง สามารถนำมาเป็นข้อพิจารณาในการวางแผน วางผัง แนวทางการอนุรักษ์ตลาดชุมชนริมน้ำในลุ่มน้ำนครชัยศรี ที่มีคุณค่าไว้ หรือการฟื้นฟูตลาดชุมชนริมน้ำแห่งนี้ไม่ให้สูญเสียเอกลักษณ์สำคัญไป

6.3 สามารถนำองค์ความรู้ ไปประยุกต์ใช้กับตลาดชุมชนริมน้ำในบริเวณอื่นๆ เพื่อดำรงรักษาเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของท้องถิ่นไว้

สรุป งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของตลาดชุมชนริมน้ำ บริเวณลุ่มน้ำนครชัยศรี รวมถึงลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องจากอดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งทำให้ทราบถึงรูปแบบการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของแต่ละตลาดตามที่สืบค้นได้จากหลักฐานตามระเบียบวิธีวิจัยที่กำหนด ตลอดจนทราบถึงเงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงเชิงสัณฐานของแต่ละตลาด เพื่อนำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ที่สามารถเป็นข้อพิจารณาในการวางแผน วางผังในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูตลาดชุมชนริมน้ำในลุ่มน้ำนครชัยศรีไม่ให้สูญเสียเอกลักษณ์สำคัญไป